

УДК 911.3

Сировець С.Ю., канд. геогр. наук, доцент Київського національного університету імені Тараса Шевченка

СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ РЕКРЕАЦІЙНО-ТУРИСТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ НА РЕГІОНАЛЬНОМУ РІВНІ

Ключові слова: рекреаційно-туристична діяльність, математичні методи моделювання, гравітаційна модель, рекреаційно-туристичне районування.

Вступ. Постановка проблеми. Дослідження територіальної організації рекреаційно-туристичної діяльності (РТ-Д) ґрунтується на положенні про туризм як явище суспільного життя. В основу дослідження покладені три парадигми: системна, яка дозволяє встановити порядок вирішення проблеми за допомогою системних понять (схема, компонент, елемент, структура, функція, організація); процесуальна, яка відтворює закономірні, послідовні зміни явища та форм його організації; хорологічна, яка дозволяє виокремити просторові зв'язки та взаємодії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Суспільно-географічні аспекти дослідження рекреаційно-туристичної діяльності на регіональному рівні базуються на положеннях теорії суспільної географії, вчення про географію господарських зв'язків, зокрема про територіальну організацію, закладені в працях Алаєва Е.Б., Іщука С.І., Масляка П.О., Пістуна М.Д., Топчієва О.Г., Олійника Я.Б., Яценка Б.П. Просторові складові рекреаційно-туристичної діяльності розглядаються в роботах Ю.А. Веденина О.О.Любіцевої, В.К. Кіптенко, Т.І. Ткаченко, Т.І. Шпараги, О.Ю. Малиновської, О.Р.Ширгазин.

Формулювання цілей статті. Постановка завдання. До вивчення просторово-часових характеристик РТД застосовуються такі підходи: елементарний (дискретний) – інвентаризація елементного складу рекреаційно-туристичної діяльності з чіткою топологічною «прив'язкою» об'єктів, що дозволяє визначити не тільки кількісний і якісний склад, а й динаміку та етапність розвитку (зафіксувати характер туристичного процесу); генетичний – вивчення та ретроспективний аналіз процесу виникнення, особливостей формування і розвитку; структурно-функціональний – вивчення та аналіз змін зв'язків між елементами, їх структурна перебудова, тобто перебудова всіх видів і форм зв'язків між елементами за схемою «об'єкт – об'єкт», «об'єкт – територія», «територія – територія», що дозволяє визначити територіальну структуру, проаналізувати і оцінити зміни функціональної структури відповідно до реалізації конкретних суспільних цілей; комплексний – дослідження взаємовпливів і взаємодії між елементами різного ієрархічного рівня, спеціалізації як механізму трансформації; збалансованого

регіонального розвитку – передбачає управління РТД, ресурсами таким чином, щоб потреби туристів задовольнялися, не зашкоджуючи природному середовищу та культурній спадщині.

Виклад основного матеріалу. Методика дослідження РТ-Д регіонального рівня ґрунтується на сполученні методів галузевого та територіального аналізу. Ця методика має конструктивне спрямування, основана на можливостях регіонального ринку. Галузевий аналіз передбачає визначення рівня споживання населенням туристичних послуг та структуру цього споживання, а територіальний аналіз провадиться з метою визначення рівня розвитку та територіальної диференціації, елементів територіальної структури РТ-Д, що дозволяє оцінити розгалуженість та територіальну доступність мережі для потенційного споживача. [2]

При аналізі РТ-Д використовується певний набір показників: натуральні (кількість туристів), вартісні (надходження від туризму), трудові (кількість зайнятих), локалізаційні (кількість та потужності обслуговуючих підприємств) на 1000 населення, або на площу.

Ці показники аналізувалися в абсолютних величинах, коли потрібно визначити поширення, тенденції розвитку, або в відносних, коли необхідно визначити навантаження чи провести порівняльний територіальний аналіз. При цьому натуральні, вартісні та трудові показники можна розглядати як інтегральні, що характеризують регіональний ринок в цілому, а локалізаційні показники є локальними і характеризують перш за все розвиток діяльності.

При територіальному аналізі найдоцільніше використовувати відносні локалізаційні показники, що характеризують стан розвитку мережі (кількість підприємств сфери гостинності в розрахунку на населений пункт, сумарна потужність підприємств розміщення в розрахунку на 1000 чол. населення або на 1000 туристів). Визначення територіального рівня розвитку може провадитись методом середньостатистичних оцінок чи нормативним методом. Обидва методи передбачають співставлення відносного показника рівня забезпеченості населення виробничими потужностями підприємств гостинності (кількість місць на підприємствах гостинності даної території в розрахунку на 1000 чол. населення) з аналогічним показником, який є нормативним чи середньостатистичним для даної країни.

Таким чином, застосування регіонально-динамічного аналізу дозволяє визначити динаміку просторово-часових структурних змін функціонування рекреаційно-туристичної діяльності та створити підґрунтя для подальшого прогнозування його розвитку та оптимізації територіальної організації.

Картографічний метод синтезує та унаочнює подану інформацію, дозволяє її впорядкувати за певними принципами, провести класифікацію та типологію за критеріями комплексності розвитку, рівнем сформованості рекреаційно-туристичної діяльності, її співвідношенням з рівнем споживання туристичних послуг, з поширенням туристсько-рекреаційних ресурсів. Основний метод на даному етапі аналізу – районування. Районування – виділення та делімітація ареалів, що характеризуються певною єдністю

досліджуваного явища. В процесі рекреаційно-туристичного районування виявляються нові перспективні райони туризму, плануються шляхи їх оптимального розвитку та раціонального використання ресурсів. Формування туристичних районів проходить під впливом природних та соціально-економічних факторів. В основі рекреаційно-туристичного районування є наступні фактори: територіальна структура сучасного стану організації туризму; частка зайнятих в туристичному господарстві з загальної кількості працюючого населення; характер зв'язків туристичного обслуговування з іншими галузями господарства (промисловість, сільське господарство, транспорт); рівень розвитку туристичної інфраструктури; туристичні ресурси, які є основою формування туристичних районів та зумовлюють їх спеціалізацію; сучасна та перспективна необхідність населення в туристичних послугах.

Критеріями віднесення елементу територіальної структури то того чи іншого типу є наявність РТ-Д, обумовлена обсягом та характером попиту і зафіксована розміщенням підприємств індустрії туризму, їх спеціалізація, міра територіальної концентрації та диференціації, визначена за гомогенністю туристичних ресурсів.

Особливості рекреаційно-туристичних районів (РТР) полягають в наступному: соціальні за своїм значенням та кінцевому продукту; по відношенню від соціально-економічних районів, де процеси виробництва відбуваються в окремих стадіях, для РТР характерним є безперервний: виробництво, обмін, розподілення, споживання; для розміщення рекреаційно-туристичних районів, які виконують функції тривалого (щорічного) відпочинку, характерна виявлена орієнтація на ресурси. Приміські ртр формування яких детермінуються транспортною доступністю, ртр, ртр міжнародного та державного значення при рівних соціально-економічних умовах виникають на базі унікального співвідношення рекреаційно-туристичних ресурсів. Під умовами рекреаційно-туристичного районоутворення слід розуміти природні та соціально-економічну сферу, в якій формується та функціонує РТР. [5]

Математичні методи моделювання РТ-Д виглядають наступним чином:

- Метод кривих попиту полягає в наступному – припустимо, що на різних відстанях від рекреаційної зони знаходяться N населених пунктів, жителі яких користуються її послугами. Відома функціональна залежність f_i числа V_i відвідувань рекреаційної зони жителям населеного пункту i від вартості c_i відвідувань зони для них і чисельності p_i населеного пункту i , тобто: $V_i = f_i(c_i p_i)$. (1)

Загальне число відвідувань рекреаційно-туристичної зони V^0 може бути обчислено за наступною формулою: $V^0 = \sum_{i=1}^N f_{ik}(c_i p_i)_i$ (2)

Вважаємо, що встановлюється додаткова платня Δc за відвідування рекреаційно-туристичної зони. Тоді загальне число відвідування стане рівним:

$$V^1 = \sum_{i=1}^N f_i(c_{ii} + \Delta c_i p_i)_i \text{ причому } v^1 \leq v^0 \quad (3)$$

Продовжуючи змінювати вартість відвідування рекреаційно-туристичної зони і вважаючи $C^k = k \Delta c$, можемо знаходити відповідну кількість відвідування V^k до тих пір, поки V^k не стане рівним 0 (для достатньої великої вартості $C^{\max}$). Будується крива попиту, що виражає залежність загального числа відвідувань V від вартості c . Цей метод має ряд недоліків. Для корекції методу пропонується функція обміну, яка враховує часове відхилення (не тільки вартість, але і час поїздки має вплив на кількість відвідувань).

• Гравітаційна модель в основі – взаємодія між сукупностями людей підкоряється законам, аналогічним закону гравітаційного тяжіння. Нижче представлено одну з форм гравітаційної моделі, в якій визначається число відвідувачів рекреаційної зони при дослідженні туристами різних населених пунктів регіону:

$$V_{ij} = K \frac{P_i^p C_j^c}{D_{ij}^d}, \text{ де } V_{ij} - \text{число рекреантів населеного пункту } i,$$

відвідувачів рекреаційної зони j ; P_i – численність населеного пункту i ; C_j – місткість рекреаційного пункту; D_{ij} – відстань між пунктами i та j ; K, p, c, d – розрахункові коефіцієнти.

За допомогою цієї моделі можна з'ясувати, яка допустима кількість туристів та кількість місць для їх розміщення.

Визначення особливостей територіальної структури РТ-Д:

• радіус доступності РТ-Д, $\bar{r} = \frac{\sum_1^n r}{n}$, де n – кількість закладів рекреаційно-туристичної сфери, r – відстань від міста до закладів рекреаційно-туристичної сфери, виміряне за «повітряними лініями».

З його допомогою визначається ступінь просторового розміщення рекреаційно-туристичних закладів по відношенню до дослідженої території. Вимірювання радіуса доступності визначає величину транспортних витрат, необхідних для функціонування рекреаційно-туристичної мережі.

• коефіцієнт децентралізації ареала РТ-Д.

$K_c = \frac{l_{cg}}{l_{gm}}$, де l_{cg} - лінія, яка з'єднує місто з центром ваги фігури, яка описує рекреаційно-туристичну мережу міста l_{gm} - лінія, яка з'єднує місто з найбільш віддаленою точкою рекреаційно-туристичної мережі.

Якщо значення K_c близьке до 0, то це значить про компактність ареала, про рівномірність розміщення рекреаційно-туристичних закладів навколо навколо міста, яке формується. Зростання значення K_c характеризує високу

ступінь деформації ареалу, нерівномірність розподілення рекреаційно-туристичних закладів та зміщення центра ареалу по відношенню до міста.

- коефіцієнт орієнтування ареалу РТ-Д

$K_0 = \frac{\alpha}{90^\circ}$, де α - кут між лінією, яка з'єднує дві найбільш віддалені точки рекреаційно-туристичної мережі (l_m), та радіальну лінію (l_r), яка проходить через центр агломерації – місто або центр. Величина K_0 змінюється від 0 (при $l_m \parallel l_r$) до 1 (при $l_r \perp l_m$). [3, 4,5]

Показник відображає направленість просторового росту ареалу рекреаційно-туристичного кластеру. Це дасть можливість визначити направленість «силових ліній» поля, яке створюється центром кластеру, та визначити зону його деформуючого впливу. Найбільше значення показника K_0 характерно для ареалів рекреаційно-туристичних мереж міст ближньої зони, що пояснюється намаганням розміщення закладів рекреації на периферії області поблизу променевих магістралей, які відходять від великого міста та виконують роль комунікацій для більшості міст регіонів. В містах зовнішньої зони зв'язок ареалів з променевими магістралями проявляється в меншій мірі. Пояснюється це направленістю поля, яке формується навколо великого міста. Його «силові лінії» направлені до периферії по радіусами, звідси пояснюється можливість поля впливати на характер територіальної структури розташованих в ньому рекреаційно-туристичних підприємств, із врахуванням орієнтацію їх ареалів

На основі цих показників може бути дана комплексна характеристика територіальної структури рекреаційно-туристичних кластерів регіону.

Найбільший вплив на доступність рекреаційно-туристичного кластеру розкриває положення його центру по відношенню до інших міст. Коефіцієнт рангової кореляції (R) визначає доступність мережі DESTИНАЦІЙ та відстань до центру кластеру, вимірюного за «повітряними лініями». Навколо великих та особливо великих міст формуються радіально-кільцеві зони, які розрізняються своєю спеціалізацією, рівнем інтенсивності господарства, щільністю населення. Це призводить до того, що рекреаційно-туристичні мережі деяких міст розташовуються в зонах віддалених на відстані більше 50-60 км від міста, що відображається на різкому збільшенні радіусу доступності їх рекреаційно-туристичних мереж. Тривалість формування рекреаційно-туристичної мережі впливає на її доступність – чим старша рекреаційно-туристична мережа (при інших рівних умовах), тим менший радіус її доступності. Ця закономірність пов'язана, з постійним часовим ростом освоєння території в зоні впливу великого міста, внаслідок чого відбувається поступове збільшення цінності земельних ресурсів та скорочення можливостей отримання земельного відведення під рекреаційно-туристичне будівництво [3, 4].

Ступінь децентралізації ареалу РТ-Д в основному залежить від відстані міст до центру кластера. Зміна форми ареалу рекреаційно-туристичної

мережі пояснюється демографічним полем, потенціал якого змінюється у зв'язку зі зміною кількості населення в пунктах та відстані до них. Велике місто створює в близькій до нього зоні надзвичайно високий потенціал поля, що змінює форму рекреаційно-туристичної мережі розташованих поряд міст. Цей вплив проявляється в радіусі до 40-50 км. Далі потенціал поля різко зменшується. [3, 4] Міста великого міста створюють навколо себе невеликі за розмірами зони з високою ступінню освоєння.

Значний вплив на розвиток територіальної структури мають вплив кордони адміністративних районів – своєрідний бар'єр, який обмежує процес утворення рекреаційно-туристичних мереж міста. Ця закономірність найбільш помітно проявляється в районах приміській та зовнішній зоні області, особливо там де районним центром виступає велике місто, а велика територія району не перешкоджає процесу її рекреаційно-туристичному освоєнню. Причини «бар'єрної» ролі адміністративних кордонів пов'язані з обмежувачими можливостями місцевих органів управління, які займаються відведенням земель під будівництво, а також з необхідністю орієнтуватися на районних центрах обслуговування. Мала площа районів, розташованих в Лісопарковому захисному поясі, перешкоджає просторовому росту ареалів рекреаційно-туристичних мереж, в результаті чого виникає «прорив» бар'єр-кордонів. [3, 4]

Висновки і перспективи подальших розвідок. Застосування регіонально-динамічного аналізу дозволяє визначити динаміку просторово-часових структурних змін функціонування рекреаційно-туристичної діяльності та створити підґрунтя для подальшого прогнозування його розвитку та оптимізації територіальної організації. Застосування регіонально-динамічного аналізу дозволяє визначити динаміку просторово-часових структурних змін функціонування РТ-Д та створити підґрунтя для подальшого прогнозування його розвитку та оптимізації територіальної організації на засадах збалансованості.

Список використаних джерел:

1. Бачурін А.В. Економетричні методи в системі управління. – М.: Думка, 1993. – 178- 179с.
2. Безуглий І.В. Напрями удосконалення територіальної організації регіональної рекреаційно-туристичної системи// Формування ринкових відносин в Україні № 8 (75) 2007. с.94
3. Веденин Ю.А., Ширгазін О.Р. Особенности территориальной структуры рекреационных сетей городов Московской области// Вопросы географии «Московский столичный регион» , за ред. Лаппо Г.М. – М.: «Мысль». №131 1988. – 210 с. С. 157 -164.
4. Мироненко Н.С., Твердохлебов И.Т.. Рекреационная география. – М., Изд-во Московського ун-та, 1981 г. С ил., 207 с. с. 113

Сировець С.Ю. Суспільно-географічні аспекти дослідження рекреаційно-туристичної діяльності на регіональному рівні

Проаналізовано основні аспекти дослідження рекреаційно-туристичної діяльності на регіональному рівні. Визначено динаміку просторово-часових структурних змін функціонування дослідження рекреаційно-туристичної діяльності. Досліджено математичні методи моделювання дослідження рекреаційно-туристичної діяльності.

Ключові слова: рекреаційно-туристична діяльність, математичні методи моделювання, гравітаційна модель, рекреаційно-туристичне районування.

Сыровец С.Ю. Общественно-географические аспекты исследования рекреационно-туристической деятельности на региональном уровне

Проанализированы основные аспекты исследования рекреационно-туристической деятельности на региональном уровне. Определена динамика пространственно-временных структурных изменений функционирования исследования рекреационно-туристической деятельности. Исследованы математические методы моделирования исследования рекреационно-туристической деятельности.

Ключевые слова: рекреационно-туристическая деятельность, математические методы моделирования, гравитационная модель, рекреационно-туристическое районирование.

Syrovets S.Y. Social and geographical aspects of the study of recreation and tourism activities at the regional level

The basic research aspects of recreation and tourism activities at the regional level were analyzed. Determined the spatial and temporal dynamics of structural change operation research recreation and tourism activities. Mathematical modeling study of recreation and tourism activities were explored.

Keywords: recreation and tourism activity, mathematical modeling, gravity model, tourism and recreation zoning.